

GAPNING IKKINCHI DARAJALI BO'LAKLARI

Kenjaboyeva Dilsabo

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20094106>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili sintaksisining muhim kategoriyalaridan biri — gapning ikkinchi darajali bo'laklari, ularning vazifasi, tuzilishi va mazmuniy xususiyatlari ilmiy yondashuv asosida yoritilgan. Mavzu bo'yicha tilshunos olimlarning qarashlari keltirilgan, sintaktik birliklarning nutq madaniyatidagi ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari o'quv jarayonida gap bo'laklarini o'rgatish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar

Gap bo'laklari, ikkinchi darajali bo'lak, aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol, sintaksis, tahlil, nutq madaniyati.

Аннотация

В данной статье на основе научного подхода рассматривается одна из важных категорий синтаксиса родного языка — вторичные части речи, их функция, структура и семантические особенности. Представлены взгляды лингвистов на данную тему, проанализирована значимость синтаксических единиц в речевой культуре. Подчеркивается, что результаты исследования служат повышению эффективности обучения частям речи в образовательном процессе.

Ключевые слова

Части речи, вторичная часть, определитель, дополнение, падеж, синтаксис, анализ, речевая культура.

Abstract

This article examines one of the important categories of native language syntax - secondary parts of speech, their function, structure and semantic features based on a scientific approach. The views of linguists on the topic are presented, the importance of syntactic units in speech culture is analyzed. It is emphasized that the results of the study serve to increase the effectiveness of teaching parts of speech in the educational process.

Keywords

Parts of speech, secondary part, determiner, complement, case, syntax, analysis, speech culture.

Kirish

Bugungi kunda ona tili ta'limida o'quvchilarning fikrni aniq, ravon va mantiqiy ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Tilning grammatik qurilmasini chuqur o'rganish esa bu jarayonning bosh omili hisoblanadi. Ayniqsa, gap bo'laklari, ularning mazmuniy va grammatik vazifalarini bilish o'quvchining nutqiy kompetensiyasini yuksaltiradi.

“Yoshlar nafaqat zamonaviy kasb-hunarlarini, balki ona tilining nozik jihatlarini puxta egallashi, fikrini aniq bayon qila olishi zarur”.¹

Ushbu fikr gapning tuzilishi, xususan, uning ikkinchi darajali bo'laklarini o'rganishning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Asosiy qism

¹. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning nutqlari va ma'ruzalari to'plami. — Toshkent, 2021.

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari ega va kesimdan boshqa, gap mazmunini to'ldiruvchi, aniqlovchi va kengaytiruvchi sintaktik birliklardir. Ular uch turga bo'linadi:

- 1) aniqlovchi — otning belgisini bildiradi.
- 2) to'ldiruvchi — fe'l bildirgan harakatning obyektini anglatadi.
- 3) hol — harakatning belgi, usul, payt, o'rin kabi qo'shimcha ma'nolarini ko'rsatadi.

Tilshunos olim G'afur Abdurahmonov gapning ikkinchi darajali bo'laklari haqida shunday deydi: “Ular gapning mazmuniy aniqligini ta'minlaydi, fikr ifodasini boyitadi va tildagi sintaktik imkoniyatlarni namoyon etadi.”

O'zbek sintaksisi bo'yicha tadqiqot olib borgan A. G'ulomov esa aniqlovchining muhim jihatiga e'tibor qaratib: “Aniqlovchi izohlayotgan so'zning ma'nosini toraytiradi yoki kengaytiradi, shu orqali fikrning aniqligiga xizmat qiladi”, deb ta'kidlaydi.

Shuningdek, mashhur tilshunos N. Mahmudov to'ldiruvchining gapda bosh bo'lak bilan bevosita bog'lanish xususiyatini qayd etib: “To'ldiruvchi kesim talabidan kelib chiqib shakllanadi va harakatning obyektini ko'rsatadi”, deya izohlaydi.

Aniqlovchi

Aniqlovchi otning belgisini, miqdorini, egalik munosabatini bildiradi. U sifat, son, olmosh yoki ot bilan ifodalanadi. Masalan: “Katta uy”, “uchta kitob”, “bizning maktab”.

To'ldiruvchi

To'ldiruvchi fe'l bildirgan harakatning kimga, nimaga qaratilganini bildiradi. U bosh kelishik yoki qo'shimcha kelishiklarda qo'llanadi:

“Kitobni o'qidim”, “O'qituvchiga yordam berdim”.

Hol

Hol harakatning qachon, qayerda, qanday sharoitda bajarilishini ko'rsatadi. Masalan: “Tongda uyg'ondi”, “tez yugurdi”, “maktabda uchrashdik”.

Tahlil va natijalar

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari o'quvchilarning nutqiy fikrlashini kengaytiradi.

1. Aniqlovchidan to'g'ri foydalanish matnning tasviriyligini oshiradi.
2. To'ldiruvchi gap mazmunining to'liqligini ta'minlaydi, chunki harakatning obyektiga aniqlik kiritadi.
3. Hol esa gapni kengaytirib, harakatning qo'shimcha ma'nolarini ochadi.

O'quv jarayonida gap bo'laklarini mustahkam o'rgangan o'quvchilarning matn tuzish, fikrni mantiqiy bayon etish va grammatik jihatdan savodli yozish ko'nikmalari sezilarli darajada oshishi kuzatiladi.

Tilshunos olimlarning fikrlariga asoslangan holda shuni aytish mumkinki, ikkinchi darajali bo'laklarni chuqur o'rganish sintaksisning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham o'ta muhim bo'lgan sohasidir.

Xulosa

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari sintaktik tuzilmaning ajralmas qismi bo'lib, ular gapning mazmuniy to'liqligi, aniqligi va ta'sirchanligini ta'minlaydi. Aniqlovchi, to'ldiruvchi va holning vazifalarini chuqur anglash o'quvchi nutqini boyitadi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Zamonaviy ta'lim jarayonida ushbu mavzuni keng ko'lamda va ilmiy asosda o'rgatish o'quvchilarning lingvistik savodxonligini oshirishda katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning nutqlari va ma‘ruzalari to‘plami. — Toshkent, 2021.
2. Abdurahmonov G‘. O‘zbek tili sintaksisi. — Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2005.
3. G‘ulomov A. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. — Toshkent: Fan, 1999.
4. Mahmudov N., Sobirov A. Hozirgi o‘zbek tilining nazariy grammatikasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2006.
5. Rasulov R. Ona tili sintaksisi masalalari. — Toshkent: Fan, 2012.
6. Yo‘ldoshev M. Tilshunoslikka kirish. — Toshkent: Universitet, 2004.